

УДК 330

DOI: 10.31891/2307-5740-2018-266-1-134-138

КИФЯК О. В.

Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ІНДИКАТОРІВ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНИХ ДЕСТИНАЦІЙ У ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ПРИКОРДОННИХ РЕГІОНАХ

У статті на основі контент-аналізу регіональних програм та інших стратегічних документів розвитку туризму встановлено, що основні показники стану туристичної діяльності є загальними та ідентичними для всіх регіонів. В результаті аналізу функціонування туристичних дестинацій прикордонних регіонів встановлено, що для цих територій визначальними є специфічні показники, пов'язані з транскордонним співробітництвом та впливом кордону на загальний розвиток туризму. На прикладі дослідження територій західноукраїнських областей, які практично всі є прикордонними, визначено основні ознаки класифікації туристичних дестинацій, встановлено основні критерії для визначення додаткових індикаторів розвитку туристичних дестинацій та підтверджено, що для кожної туристичної дестинації, окрім загальноприйнятих індикаторів розвитку, характерні особливі індикатори, які визначають реальну ситуацію в місці призначення і є обов'язковими елементами системи індикаторів для конкретної туристичної дестинації. Запропоновано підходи до формування системи індикаторів розвитку туристичних дестинацій у прикордонних західноукраїнських регіонах та методику формування інтегральних індексів розвитку туризму, яка базується не тільки на раціональному відборі окремих показників, але й їх вагових коефіцієнтів. На прикладі туристичної дестинації «м. Чернівці» розраховано щорічний інтегральний індекс міжнародних туристичних обмінів та тиску на територію. Як результат, запропоновано етапи формування системи індикаторів туристичних дестинацій та встановлено, що формування системи індикаторів в окремих туристичних дестинаціях і в регіоні в цілому є важливим не тільки для аналізу стану туристичної сфери, визначення тенденцій, вироблення стратегії і тактики діяльності на туристському ринку, але й для визначення впливу туризму на соціально-економічний розвиток території чи регіону та прийняття відповідних рішень.

Ключові слова: показники, територія, система, індикатори, інтегральний індекс, розвиток, туристична дестинація, прикордонні регіони.

КУФУАК О.

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

FEATURES OF THE SYSTEM OF INDICATORS FORMING FOR THE DEVELOPMENT OF TOURIST DESTINATIONS IN THE WESTERN UKRAINIAN BORDER REGIONS

It is established based on the content analysis of regional programs and other strategic documents of tourism development, that the main indicators of the status of tourism activity are general and identical for all regions. As a result of the analysis of the functioning of tourist destinations of the border regions, it has been established that for these territories, specific indicators related to cross-border cooperation and the influence of the border on the overall development of tourism are crucial. An example of the study of the territories of Western Ukrainian regions, which all are practically border regions, identified the main features of the classification of tourist destinations, established the main criteria for determining additional indicators of the development of tourist destinations and confirmed that for each tourist destination, in addition to the generally accepted development indicators, specific indicators that determine the actual situation at the destination and are mandatory elements of the indicator system for a particular tourist destination. Approaches to the development of a system of indicators for the development of tourist destinations in the western regions of Ukraine and methods of formation of integral indices of tourism development are proposed, which is based not only on the rational selection of individual indicators, but also on their weight coefficients. On an example of a tourist destination «Chernivtsi City» the annual integral index of international tourist exchanges and pressure on the territory is calculated. As a result, the stages of the system of indicators of tourist destinations have been proposed and it has been established that the formation of a system of indicators in individual tourist destinations and in the region as a whole is important not only for analysing the status of the tourism sector, identifying trends, developing strategies and tactics of activity in the tourist market, but for the definition of the impact of tourism on the socio-economic development of the territory or region and the adoption of appropriate decisions.

Key words: indicators, territory, system, indicators, integral index, development, tourist destination, border regions.

Постановка проблеми. Розвиток туристичних дестинацій у прикордонних регіонах та поліпшення процесу планування туристичної діяльності потребує формування системи індикаторів, які допомагатимуть спостерігати, оцінювати, координувати та підтримувати сталий розвиток туризму. Індикатори розвитку туризму – це певні, доступні для спостереження та вимірювання характеристики, нормативи і умови, які дозволяють робити висновки про стан та зміни, які відбуваються в процесі туристичної діяльності.

За вимогою Всесвітньої Туристичної Організації (ЮН ВТО) індикатори мають охоплювати всі аспекти розвитку туризму в регіоні: екологічний, економічний та соціальний. Сьогодні ЮН ВТО пропонує 75 індикаторів, об'єднаних в 14 груп, що характеризують всебічний розвиток туризму. Це, зокрема, наявність регіональної політики щодо сталого розвитку туризму, наявність реєстрів місць, що представляють природну та культурну цінність, показники впливу антропогенної діяльності на навколишнє середовище, сезонні коливання зайнятості в туристичній сфері, середня тривалість перебування туристів в регіоні, кількість місць для проживання туристів та багато інших економічних і соціально-культурних показників.

На теперішній час, у більшості випадків, для характеристики та оцінки розвитку туризму в регіоні використовують єдині показники для всіх територій. Так, зокрема, аналіз форм державних статистичних спостережень 1-ТУР, 1-Курорт, 1-Готель та інших свідчить, що в них містяться дані про основні показники діяльності туроператорів, турагентів, підприємств готельного господарства, санаторно-курортних та оздоровчих закладів, про мережу та відвідування закладів культури та дозвілля, дані про грошові витрати домогосподарств на відпочинок, культуру, ресторани та готелі тощо [1, с.3].

Проте, невирішеною проблемою залишається відсутність системного підходу до визначення індикаторів розвитку туристичних дестинацій, зокрема у прикордонних регіонах, де є свої особливості. Тут важливими є показники транскордонного співробітництва у сфері туризму і рекреації, проведення спільних заходів з охорони навколишнього середовища, екологічно-просвітницької діяльності, підвищення престижності туристичних дестинацій чи регіону в цілому, визначення соціального впливу туризму та ін.

Аналіз останніх досліджень. Розвиток туризму на різних ієрархічних рівнях та використання різноманітних критеріїв до вибору індикаторів досліджували багато зарубіжних та вітчизняних науковців. Це, насамперед, польські вчені (Б. Влодарчик, А. Стасяк, С. Лічевські), румунські (П. Ністоряну, О. Недея), білоруські (О.С. Шимова, А.И. Тарасенок), які розширюють перелік та виокремлюють індикатори щодо охорони навколишнього середовища, підвищення добробуту місцевого населення, збереження стабільної соціальної і культурної ситуації в туристичних дестинаціях тощо. Серед українських науковців заслуговують на увагу праці В.Б. Артеменко, М.Д. Балджи, В.Я. Брича, В.С. Кравцова, Л.О. Малик, А.В. Міщенко, В.М. Нижника, Т.І. Ткаченко, С.Ю. Цьохли О.І. Шаблія та ін., які пропонують різні підходи до формування системи індикаторів розвитку туризму. Так, зокрема, С.Ю. Цьохла та А.В. Міщенко пропонують систему показників для оцінки розвитку підприємницької діяльності в туризмі сформовану та поділену на загальнодержавний, галузевий рівні та рівень підприємця [2, с.180]. Іншу класифікацію пропонує Т.І. Ткаченко, яка зазначає, що в системі індикаторів розвитку туризму можна виділити такі їх групи: натуральні та вартісні, кількісні та якісні, абсолютні та відносні, прямої та опосередкованої (непрямої) дії [3, с.123-124]. Частина науковців під розвитком туризму та його впливом на економічне зростання регіону розуміють виключно систему показників, які відображають туристичний потенціал, кількість суб'єктів туристичної діяльності, чисельність туристичних потоків, обсяг реалізації туристичних послуг, долю туризму у валовому регіональному продукті, кількість туроднів, величину туристичних витрат, прибуток від туристичної діяльності, надходження до бюджетів усіх рівнів, рівень рентабельності, стан і розвиток спеціальної та загальної інфраструктури, чисельність зайнятих у галузі туризму. Для прикладу, Л.О. Малик, визначаючи систему показників, здійснює їх поділ на групи, до яких відносяться показники туристичного потенціалу, показники фінансового стану суб'єктів туристичної сфери, показники структури і динаміки споживання туристичних послуг [4, с.45]. А такі вчені, як Ісаєнко В.М., Ніколаєв К.Д., Бабікова К.О., Білявський Г.О., Смирнов І.Г. у своїй праці «Стратегія сталого розвитку (туристична галузь)» розглядають 5 груп індикаторів, які використовуються в стратегії збалансованого розвитку туризму:

- 1) обсяг туризму;
- 2) рівень задоволення відвідувачів;
- 3) якість діяльності туристичних закладів та рівень задоволення туристичних потреб;
- 4) реакція громади;
- 5) вплив на довкілля [5, с.22-23].

Підтримує такий підхід також О.С. Шимова, яка вважає, що базуючись на принципах сталого розвитку туризму, важливими є індикатори, які характеризують дотримання соціальної справедливості, що проявляється в турботі про місцеве населення і збереженні стабільної соціальної і культурної ситуації в туристичній дестинації, доступності туристичних послуг до всіх громадян [6].

Необхідність формування системи індикаторів для окремих регіонів чи визначених територій підтверджує і В.Б. Артеменко, який зазначає, що індикатори встановлюються залежно від пріоритетів і завдань стійкого розвитку для конкретної території [7, с.91], що дозволить простежувати зміни в процесі економічного розвитку туризму, його соціально-культурне значення для розвитку регіону, систематизувати впливи на довкілля тощо.

Одночасно, в прикордонних регіонах, в окремих туристичних дестинаціях система індикаторів розвитку туризму потребує врахування прикордонного та транскордонного співробітництва, особливостей функціонування кожної дестинації незалежно від її масштабів.

Адже, сталий розвиток туризму не тільки задовольняє туристичні потреби теперішнього часу, але й не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби.

Виклад основного матеріалу дослідження. Функціонування туристичних дестинацій та визначення індикаторів їх розвитку можливе за умови відповідності таким основним вимогам, як економічна ефективність, екологічна стійкість, соціальна забезпеченість, культурно-історична збереженість та ін. Під індикаторами розвитку розуміють «такі показники, які використовуються для оцінювання якості життя людей, впливу людської діяльності на стан довкілля і здоров'я людей» [8, с.13-14].

Проведений контент-аналіз програм й інших стратегічних документів розвитку туризму в регіонах України свідчить, що окремі показники є загальними та ідентичними для всіх регіонів, водночас, для аналізу та прогнозування розвитку туризму в окремих територіях важливими є додаткові показники.

Так, наприклад, для прикордонних регіонів визначальними є показники чисельності іноземного та зарубіжного туристичних обмінів з прикордонних територій, кількості спільних (з іноземним капіталом) туристичних підприємств, що формують, просувають та реалізують транскордонні тури, значення надходжень вільноконвертованої валюти в регіон, кількісні та якісні показники розвитку прикордонної та придорожньої інфраструктури, рівень забезпеченості транзитного обслуговування тощо.

Проте, навіть цей перелік показників не є універсальним. Система індикаторів розвитку туризму в регіоні немає загальної методики застосування та чітко визначених індикаторів. Одночасно, для ефективної оцінки розвитку туризму в регіоні необхідним є проведення глибокого аналізу екологічних, економічних, соціальних, демографічних, географічних, природно-ресурсних, культурно-історичних показників, що в цілому сприятиме визначенню потенційних точок зростання та подальшому розвитку.

На прикладі дослідження територій західноукраїнських областей, які практично всі є прикордонними, встановлено, що на теперішній час сформувалося багато туристичних дестинацій, які можна класифікувати за такими ознаками: масштабами; ресурсами; видами туризму; метою подорожі; ступенем навантаження; категорією споживачів; стадією життєвого циклу та ін.

Найбільшими туристичними дестинаціями культурно-пізнавального спрямування є міста: Львів, Чернівці, Івано-Франківськ, Ужгород, Луцьк, Мукачево, Дрогобич, Коломия, Хотин, Галич, – де висока щільність об'єктів туристичного показу та велика кількість культурно-мистецьких, спортивних заходів, проведення фестивалів, відзначення релігійних свят тощо.

Знаними далеко за межами України, туристичними дестинаціями лікувально-оздоровчого призначення, є курорти Трускавець, Моршин, Солотвино, Саян, Кваси, Великий Любінь, Поляна та багато інших, які забезпечені природними бальнеологічними ресурсами та відповідною інфраструктурою.

Для спортивно-оздоровчого туризму успішно функціонують гірськолижні центри Буковель, Драгобрат, Рахів, Славське, Тисовець, Ворохта, Мигово.

Для сільського, зеленого, екологічного туризму найбільш придатними є території Яремчанського, Верховинського, Косівського районів Івано-Франківської області, Тячівського, Виноградівського, Міжгірського районів Закарпатської області, Вижницького, Путильського, Сокирянського районів Чернівецької області, Жовківського, Сколевського та інших районів Львівської області.

Відпочинкові водні дестинації зосереджені в районі Шацьких озер (озера Світязь, Пулимецьке, Луки, Люцимір), що на Волині, басейнах річок Дністер, Прут, Західний Буг, Прип'ять та інших.

Ці та інші туристичні дестинації мають високий туристично-рекреаційний потенціал (багата культурно-історична спадщина, наявність природних лікувальних ресурсів, екологічно чисте навколишнє середовище), що дозволяє розвивати різні види туризму на територіях західноукраїнських прикордонних областей та розцінювати дані території як найбільш перспективні з точки зору розвитку туристичного бізнесу.

Детальний аналіз функціонування окремих туристичних дестинацій за видами туризму, метою подорожування, масштабами, територіальними та іншими ознаками і проведено тестування в таких туристичних дестинаціях, як місто Трускавець (Львівська область), гірськолижний комплекс Буковель (Івано-Франківська область), Хотинська фортеця (Чернівецька область), підтверджує гіпотезу, що для кожної туристичної дестинації, окрім загальноприйнятих індикаторів розвитку, характерні особливі індикатори, які визначають реальну ситуацію в місці призначення і є обов'язковими елементами системи індикаторів для конкретної туристичної дестинації.

В результаті аналізу туристичного ринку прикордонних територій, попиту на туристичні послуги та пропозицій, основними критеріями для визначення додаткових індикаторів розвитку туристичних дестинацій було визначено:

- наявність даних;
- релевантність;
- зрозумілість і правдивість;
- порівнянність;
- можливість прогнозування.

Так, наприклад, для туристичної дестинації «Місто Трускавець», яка за видами туризму та цілями подорожі відноситься до лікувальних та рекреаційно-оздоровчих дестинацій, пріоритетними індикаторами є ступінь мінералізації лікувальних вод «Нафтуся», «Марія», «Софія», «Броніслава», «Юзя» та ін., забезпеченість екологічно-чистими продуктами харчування, якість медичного обслуговування, стан та охорона навколишнього середовища, рівень антропогенного впливу, чисельність іноземних туристів з прикордонних територій країн сусідів, значення надходжень вільноконвертованої валюти тощо.

Для туристичної дестинації «Гірськолижний комплекс Буковель», яка за видами туризму відноситься до екологічних, спортивних, оздоровчих, за станом розвитку є перспективною, за ступенем навантаження – максимально навантажена, а за цілями подорожування – спортивно-оздоровчою, пріоритетними індикаторами є сезонність, яка характеризується чисельністю туристів у пік сезону, переліком додаткових послуг та різноманітністю розваг, рівнем безпеки, задоволеністю туристів відпочинком, яка базується на опитуваннях і анкетуваннях та ін.

Для туристичної дестинації «Хотинська фортеця», яка за масштабами відноситься до дестинацій як туристичний об'єкт, а за видами туризму відноситься до пізнавальних, освітніх, історичних, додатковими індикаторами є встановлення категорії відвідувачів, показники транскордонного співробітництва, чисельності іноземних туристів, престижність міста Хотин, яка визначається рівнем задоволеності місцевого населення та ін.

Сукупність цих показників безпосередньо пов'язана з розвитком туризму в місті чи регіоні і тому важливо мати кращі значення за всіма цими індикаторами. Разом з тим, необхідно розглянути багато моделей, щоб зрозуміти, які саме фактори є детермінантами того чи іншого показника.

Формування системи індикаторів розвитку туристичних дестинацій у прикордонних західноукраїнських регіонах є складним завданням, оскільки для кожної туристичної дестинації, окрім загальноприйнятих індикаторів, характерні особливі показники, тому пропонуємо декілька комплексних індикаторів, які розробляються на засадах групування однотипних показників та визначенні інтегральних індексів.

У методичному плані для формування інтегральних індексів розвитку туризму велике значення має не тільки раціональний відбір окремих показників, але й їх вагових коефіцієнтів.

Наприклад, щорічний інтегральний індекс I міжнародних туристичних обмінів та тиску на туристичну дестинацію «м. Чернівці» можна розрахувати, починаючи з базового 2013 року, як середнє значення добутків темпу росту кожного показника на відповідний йому ваговий коефіцієнт:

$$I = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n [\alpha_i \cdot TP_i], \quad (1)$$

де n – число показників;

α_i – вагові коефіцієнти i -показника;

TP_i – темпи росту i -показника.

У вигляді показників та встановлених експертним шляхом вагових коефіцієнтів виступають:

- чисельність іноземних (в'їзних) туристів (ваговий коефіцієнт 0,3);
- чисельність вітчизняних в'їзних туристів (0,3);
- чисельність зарубіжних (виїзних) туристів (0,1);
- загальна чисельність туристів на 1 км² (0,2);
- кількість проведених заходів з відшкодування шкоди навколишньому середовищу (0,1).

Таблиця 1

Основні показники для розрахунку інтегральних індексів міжнародних туристичних обмінів та тиску на туристичну дестинацію «м. Чернівці» [9, с.6]

Показники по дестинації «Чернівці»	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
чисельність іноземних (в'їзних) туристів	37,9	39,8	41,8	44
чисельність вітчизняних в'їзних туристів	239,8	262,7	275,8	290,7
чисельність зарубіжних (виїзних) туристів	14,5	13,8	16,3	19,1
загальна чисельність туристів та екскурсантів на 1 км ²	2587	2653	2712	2806
кількість проведених заходів з відшкодування шкоди навколишньому середовищу	5	8	7	11

Проведені розрахунки за наведеною вище методикою дали відповідний результат (рис. 1) щодо встановлення інтегральних індексів міжнародних туристичних обмінів і тиску на туристичну дестинацію «м. Чернівці», та сприяли прогнозуванню інтегрального індексу міжнародних туристичних обмінів та тиску на туристичну дестинацію «м. Чернівці» на 2020 р.

За такою схемою можна розрахувати індекс привабливості туристичних дестинацій, фінансовий індекс, індекс ємності та інші.

Проведена апробація визначення інтегрального індексу міжнародних туристичних обмінів та тиску на туристичну дестинацію на території Чернівецької області підтверджує можливість формування системи індикаторів в туристичних дестинаціях і те, що вона може бути успішно впроваджена і виконувати передбачені функції з проведення діагностики, регулювання та прогнозування розвитку туризму не тільки в окремих дестинаціях, але й в цілому по регіону, якщо її постійно поповнювати якісною і своєчасною інформацією.

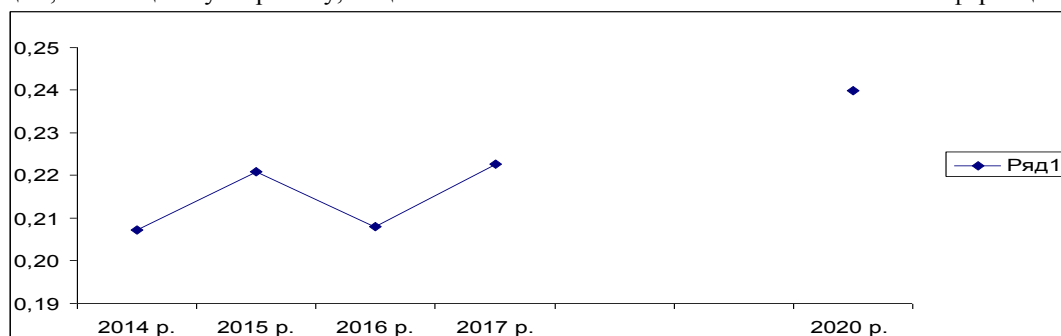

Рис. 1. Динаміка інтегральних індексів міжнародних туристичних обмінів та тиску на туристичну дестинацію «м. Чернівці» за 2014–2017 рр.

Проте, здійснений аналіз інформаційних потоків на рівні області свідчить, що повноцінна інформація про розвиток туризму в районах та окремих територіях надходить з різних джерел: статистичних управлінь, інших відділів і управлінь виконкомів, туристичних, готельних і транспортних підприємств, банків і фінансово-кредитних установ, в результаті чого не забезпечується її методична єдність, цілісність, сумісність і несуперечливість. Інформаційні потоки не відображають повною мірою процеси розвитку туризму в тому числі і транскордонне співробітництво, так як туристичні, готельні, транспортні, ресторани, екологічні та інші підприємства відносяться до різних форм власності і перебувають у різному підпорядкуванні. А для комплексної оцінки розвитку туризму в області та окремих туристичних дестинаціях необхідна взаємопов'язана, всебічна, узгоджена інформація по всіх підприємствах, які продукують характерні та нехарактерні послуги, що дозволить сформувати систему індикаторів, яка крім вище перерахованих показників враховуватиме рівень екологічної рівноваги, рівень безпеки, забезпеченість органічними продуктами харчування, якісне медичне обслуговування, тривалість життя, дитяча смертність та інші показники, без яких не можна назвати територію чи регіон туристично-розвиненими.

Висновки. В процесі глобальних змін на місцевому і регіональному рівнях, сталий розвиток туризму вимагає визначення довгострокових перспектив. А це означає, що розвиток туризму має бути прогнозованим на майбутні періоди та спрямованим на збереження навколишнього середовища, ефективне використання природних ресурсів, охорону і підтримку пам'яток історії, культури, архітектури тощо. Тому, запропоновані підходи до формування системи індикаторів туристичних дестинацій у прикордонних регіонах мають базуватися на наступних етапах:

- 1) визначення туристичної дестинації на наявність ресурсів;
- 2) визначення туристичної дестинації за метою подорожі та видами туризму;
- 3) визначення впливу транскордонного співробітництва;
- 4) виділення особливостей кожної дестинації та встановлення критеріїв для визначення основних та додаткових показників;
- 5) раціональний відбір окремих показників та встановлення вагових коефіцієнтів кожного з них;
- 6) формування інтегральних індикаторів розвитку туристичних дестинацій.

Таким чином, формування системи індикаторів в окремих туристичних дестинаціях і в регіоні в цілому є важливим не тільки для аналізу стану туристичної сфери, визначення тенденцій, вироблення стратегії і тактики діяльності на туристському ринку, але й визначення впливу туризму на соціально-економічний розвиток території чи регіону та прийняття відповідних рішень.

Література

1. Туризм та відпочинок у Чернівецькій області у 2017 році : статистичний збірник / Державна служба статистики України. Головне управління статистики у Чернівецькій області. – Чернівці, 2018. – 90 с.
2. Цехла С.Ю. Формирование системы индикаторов развития туристского обслуживания / С.Ю. Цехла, А.В. Мищенко // Культура народов Причерноморья. – 2009. – С. 179–183.
3. Ткаченко Т.І. Сталый розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу / Т.І. Ткаченко. – К., 2006. 536 с.
4. Малик Л.О. Роль та місце рекреаційної індустрії Карпатського регіону в розвитку туризму / Л.О. Малик // Молодь і ринок. – 2012. – № 10 (93). – С. 40–46.
5. Стратегія сталого розвитку (туристична галузь) / Ісасенко В.М., Ніколаєв К.Д., Бабікова К.О., Білявський Г.О., Смирнов І.Г. – К. : Видавництво Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 2014. – 300 с.
6. Шимова О. С. Устойчивый туризм : учеб.-метод. пособие / Шимова О. С. – Минск : РИПО, 2014. – 158 с.
7. Артеменко В.Б. Індикатори стійкого соціально-економічного розвитку регіонів / В.Б. Артеменко // Регіональна економіка. – 2006. – № 2. – С. 90–97.
8. Сталый розвиток суспільства: роль освіти : путівник / за ред. В. Підліснюк. – К. : Видавництво СПД «Ковальчук», 2005. – С. 88.
9. Програма розвитку туризму в місті Чернівцях на 2017–2020 роки : затверджено рішенням Чернівецької міської ради VII скликання від 12.01.2017 № 531. – Чернівці, 2017. – 16 с.

References

1. Turyzm та відпочинок у Chernivetskii oblasti u 2017 rotsi : statystychnyi zbirnyk / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Holovne upravlinnia statystyky u Chernivetskii oblasti. – Chernivtsi, 2018. – 90 s.
2. S.Ju. Cehla S.Ju. Formirovanie systemy indikatorov razvitiya turists'kogo obsluzhivaniya / S.Ju. Cehla, A.V. Mishhenko // Kul'tura narodov Pricernomor'ja. – 2009. – S. 179–183..
3. Tkachenko T.I. Stalyi rozvytok turyzmu: teoriia, metodolohiia, realii biznesu / T.I. Tkachenko. – K., 2006. 536 s.
4. Malyk L.O. Rol ta mistse rekreatsiinoi industrii Karpatskoho rehionu v rozvytku turyzmu / L.O. Malyk // Molod i ryнок. – 2012. – № 10 (93). – S. 40–46.
5. Stratehiia staloho rozvytku (turystychna haluz') / Isaienko V.M., Nikolaiev K.D., Babikova K.O., Biliavskiy H.O., Smyrnov I.H. – K. : Vydavnytstvo Natsionalnoho pedahohichnoho univertsytetu imeni M.P. Drahomanova, 2014. – 300 s.
6. Shimova O. S. Ustojchivyy turizm : ucheb.-metod. posobie / Shimova O. S. – Minsk : RIPO, 2014. – 158 s.
7. Artemenko V.B. Indykatory stiikoho sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv / V.B. Artemenko // Rehionalna ekonomika. – 2006. – № 2. – S. 90–97.
8. Stalyi rozvytok suspilstva: rol osvity : putivnyk / za red. V. Pidlisniuk. – K. : Vydavnytstvo SPD «Kovalchuk», 2005. – S. 88.
9. Prohrama rozvytku turyzmu v misti Chernivtsiakh na 2017–2020 roky : zatverdzheno rishenniam Chernivetskoï miskoi rady VII sklykannia vid 12.01.2017 № 531. – Chernivtsi, 2017. – 16 s.

Рецензія/Peer review : 11.12.2018

Надрукована/Printed : 07.02.2019
Прорецензовано редакційною колегією